

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ

FINANCIAL MONITORING AS A WAY TO COMBAT LEGALIZATION (LAUNDERING) OF CRIMINAL INCOME

Лугіна Н.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Університет державної фіскальної служби України

Левчишина В.В., здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Економічний розвиток України значно залежить від розбудови цілісної системи державної протидії таким суспільним явищам, як легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом, та фінансування тероризму, основою чого є збереження ринкових принципів функціонування фінансової системи та безпеки країни. Доходи, одержані злочинним шляхом, використовують для оплати витрат на злочинну діяльність, покриття витрат на споживання, для інвестиційних вкладень у сфері діяльності злочинних співтовариств, розвитку незаконного бізнесу, для проникнення в інші сфери бізнесу, інвестування в легальну галузь економіки як усередині країни, так і на рівні міжнародної діяльності. Цілком справедливо зазначити, що боротьба з відмиванням «брудних» коштів та фінансуванням тероризму сьогодні є одним із найефективніших механізмів протидії кримінальній економічній системі, яка вкрай негативно впливає на суспільство, тому що порушує інтереси законного бізнесу і репутацію окремих його сегментів та учасників, зменшує довіру суспільства до фінансової системи і є загрозою нормальному функціонуванню кредитно-фінансових установ країни. Більша частина вітчизняного капіталу «втікає» з нашої країни за кордон, а назад повертається у формі іноземних інвестицій із так званими «пільговими» умовами, оскільки саме легалізований тінювий капітал дозволяє організованій злочинності скуповувати всі види власності і встановлювати контроль над економічною (а далі і над політичною) системою країни. Розв'язання зазначених проблем полягає у забезпеченні дієвого (прозорого) механізму фінансового моніторингу. Діяльність фінансового моніторингу направлена на реалізацію функцій і завдань держави у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Легалізація (відмивання) злочинних доходів стала глобальною загрозою економічній та політичній безпеці країни, зважаючи на що, цей вид злочинної діяльності перебуває у центрі уваги правоохоронних та фінансових органів більшості держав світового співтовариства. Процес визначення, вивчення і розпізнання способів злочинних дій є одним із проблемних питань протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом. Тому зростає потреба в постійному дослідженні механізмів та методів фінансового моніторингу як способу відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, легалізація, відмивання доходів.

Ukraine's economic development largely depends on the development of an integrated system of state counteraction to such a social phenomenon as legalization (laundering) of proceeds from crime and terrorist financing, the basis of which is to preserve market principles of the financial system and security. Proceeds from crime are used to pay for criminal activities, to cover consumption costs, to invest in criminal activities, to develop illegal business, to penetrate other areas of business, to invest in the legal sector of the economy, both within the country and in international activities. It is fair to say that the fight against money laundering and terrorist financing is currently one of the most effective mechanisms to combat the criminal economic system, which has a very negative impact on society, because it violates the interests of legitimate business and the reputation of certain segments and participants. reduces public confidence in the financial system and is a threat to the proper functioning of credit and financial institutions in the country. Most of the domestic capital "flees" from our country abroad, and returns in the form of foreign investment with the so-called "preferential" conditions, because it is legalized shadow capital allows organized crime to buy all types of property and establish control over economic and then over political, system of the country. The solution to these problems is to provide an effective (transparent) mechanism for financial monitoring. The activity of financial monitoring is aimed at the implementation of the functions and tasks of the state in the field of combating money laundering and terrorist financing. Legalization (laundering) of criminal proceeds has become a global threat to the economic and political security of the country, in connection with which this type of criminal activity is in the center of attention of law enforcement and financial authorities of most countries of the world community. The process of identifying, studying and recognizing the methods of criminal actions is one of the problematic issues in combating money laundering. Therefore, there is a growing need to constantly explore the mechanisms and methods of financial monitoring as a way of money laundering.

Key words: financial monitoring, legalization, money laundering.

Легалізація (відмивання) злочинних доходів є однією з проблем глобального характеру, розв'язанням якої займається не лише Україна, а й майже всі країни світу, оскільки легалізація злочинних доходів змінює перебіг ухвалення економічних рішень, підриває фінансові установи, посилює соціальні проблеми і, що головне, сприяє розвитку корупції. Ефективним способом розв'язання цього питання є фінансовий моніторинг, який бореться з цим негативним явищем.

Питання фінансового моніторингу як способу протидії легалізації (відмивання) злочинних доходів вивчали такі науковці: А. Клименко, В. Васильчак, О. Власюк, А. Гальчинський, І. Даньшин, Е. Дідоренко.

Поняття «фінансовий моніторинг» законодавчо закріплено у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінан-

суванню розповсюдження зброї масового знищення», який визначає, що це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [1].

Також поняття фінансового моніторингу знайшло своє відображення у наукових працях. Велика кількість науковців досліджували питання фінансового моніторингу як способу протидії відмиванню коштів, одержаних незаконним способом.

На думку А. Клименко, фінансовий моніторинг – «це особлива форма фінансового контролю, який здійснюється вповноваженими державними органами та суб'єктами первинного фінансового моніторингу та який спрямова-

ний на виявлення операцій, пов'язаних із легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом» [2, с. 104].

В. Берізко трактує поняття «фінансовий моніторинг» як «сукупність заходів суб'єктів фінансового моніторингу з метою виявлення, аналізу та перевірки інформації про фінансові операції щодо зарахування їх до таких, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів незаконного походження для передання їх правоохоронним органам» [3, с. 52–56].

Л. Фитуні зазначає, що «фінансовий моніторинг – це комплекс дій, коштів і заходів, здійснюваних на об'єктах господарювання, у межах сектору економіки, адміністративно-територіальної одиниці, країни або в міжнародних масштабах для запобігання легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, що порушує чинне законодавство» [4].

Загалом, першим кроком у створенні в Україні системи боротьби з відмиванням грошей, що мала організаційний характер, можна вважати Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення боротьби з приховуванням неоподаткованих доходів, а також відмиванням доходів, одержаних незаконним шляхом» від 22 червня 2000 року № 813. Цим Указом на Державну податкову адміністрацію України покладалося завдання забезпечувати виявлення фактів приховування від оподаткування або маскування незаконного походження доходів, виявлення їх справжнього характеру і джерел набуття, місцезнаходження і переміщення, розміру, використання, зокрема й для здійснення підприємницької, іншої господарської, інвестиційної, благодійної діяльності, розрахункових і кредитних операцій [5]. У січні 2002 року було створено Державний департамент фінансового моніторингу, що діє при Міністерстві фінансів України. Починаючи з 2002 року, затверджують щорічні Програми протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. Ці Програми передбачають уживання скоординованих заходів нормативно-правового, організаційного та методичного характеру з метою забезпечення застосування Сорока рекомендацій FATF, створення умов для співробітництва правоохоронних органів із фінансовими установами (як українськими, так і міжнародними). Своєчасне виконання Програми контролює Уряд [5]. Одночасно зі створенням Державного департаменту фінансового моніторингу наприкінці 2002 року було ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», який став фундаментом для створення національної системи протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, а також правовим підґрунтям для подальшого вдосконалення законодавства. Зазначимо, що його ухвалення стало переломним моментом на шляху формування в Україні системи фінансового моніторингу. До набуття зазначеним Законом чинності зусилля всіх органів державної виконавчої влади і Національного банку України спрямовувались на успішну імплементацію його положень, тобто створення гнучкої і прозорої системи фінансового моніторингу (відповідно до рекомендацій FATF – міжнародної організації, метою діяльності якої є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів щодо боротьби з відмиванням грошей).

До суб'єктів державного фінансового моніторингу належать органи, які здійснюють державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Ці державні органи регулювання та нагляду можна визначити як державних регуляторів, а саме:

1) Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного роз-

витку і торгівлі України, Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України;

2) Державну службу фінансового моніторингу [6].

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму» органом, спрямованим на боротьбу з відмиванням коштів та фінансуванню тероризму, є Державна служба фінансового моніторингу України.

Ключовими завданнями Держфінмоніторингу є:

1) реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

2) проведення аналізу (операційного і стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу;

3) проведення національної оцінки ризиків;

4) забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях із питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Також слід наголосити на відповідальності, яку несуть суб'єкти державного фінансового моніторингу за неналежне виконання своїх обов'язків. До них застосовуються такі заходи впливу, як письмове застереження, анулювання ліцензії, штраф, сплата грошового зобов'язання, що теж є показником ефективності проведення фінансового моніторингу.

Ефективності системи протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, сприяє тісна взаємодія оперативних підрозділів правоохоронних органів. Держфінмоніторингом сформовано 3 663 узагальнені матеріали на загальну суму 790 млрд 870 млн грн (березень 2014 р. – 1 кв. 2019 р.). Матеріали передано до правоохоронних і розвідувальних органів для проведення розслідувань. Держфінмоніторинг переміг у конкурсі за підсумками пілотної програми «Лабораторія проєктів для імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» (EU Association Lab) у 2019 р. Розроблена Держфінмоніторингом Концепція механізму перевірки кінцевих бенефіціарних власників (далі – КБВ) має назву «До100%Вірно» [7].

Значним поштовхом до фінансового моніторингу як способу протидії легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, є нова редакція Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який направлений на реалізацію Рекомендацій Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF).

Законом визначено комплексні зміни законодавства, які полягають у такому:

1) зниження з 17 до 4 кількість ознак фінансових операцій, про які суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані повідомляти Держфінмоніторинг. Таким чином, вони обов'язково інформуватимуть про фінансові операції, пов'язані з готівкою, переказом коштів за кордон, публічними діями та клієнтами з держав, що не виконують рекомендацій міжнародних і міжурядових організацій, що провадять діяльність в антилегалізаційній сфері;

2) підвищується поріг (з 150 000 грн до 400 000 грн) для фінансових операцій, про які суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані інформувати Держфінмоніторинг;

3) разом із переходом на ризик-орієнтований підхід під час подання інформації про підозрілі фінансові операції суб'єктами первинного фінмоніторингу запроваджуються адекватні заходи впливу за порушення антилегалізаційного законодавства: від письмового застереження і штрафних санкцій у значних розмірах до анулювання ліцензії;

4) збільшується коло суб'єктів первинного фінансового моніторингу, до яких належать суб'єкти господарювання, які надають податкові консультації, осіб, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, та постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів;

5) модернізується процедура визначення кінцевих бенефіціарних власників;

6) будуть запроваджуватися механізми регулювання сфери обігу віртуальних активів, зокрема, визначено регулятора для суб'єктів цієї сфери;

7) вдосконалюється механізм застосування цільових фінансових санкцій (відповідно до вимог 6 та 7 Рекомендацій FATF та Резолюції Ради Безпеки ООН 1267 та 1373) шляхом запровадження процедури замороження активів та вдосконалення положень, які стосуються здійснення міжнародного співробітництва в зазначеному напрямі;

8) устанавлюється механізм покладання на третіх осіб для здійснення належної перевірки;

9) запроваджуються нові вимоги, які стосуються супроводження переказів інформацією про ініціатора та одержувача коштів;

10) внесено зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, зокрема, в новій редакції викладено статтю 209 Кримінального кодексу України (легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом).

Провідну роль у легалізації (відмиванні) коштів, одержаних злочинним шляхом, відіграє фінансовий моніторинг. Аналіз статистичної інформації Державної служби фінансового моніторингу дає змогу свідчити про порівняно ефективну і налагоджену діяльність служби та її тісну співпрацю з правоохоронними органами, населенням, підприємницькими структурами, іншими державними органами. Аналіз законодавчих актів дав змогу довести, що значний перелік фінансових операцій є ефективним способом викриття джерела походження незаконних коштів, а відповідальність суб'єктів державного фінансового моніторингу є значним поштовхом до виконання покладених обов'язків. Слід зазначити також, що Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у новій редакції значно вдосконалив законодавство в аспекті фінансового моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. Редакція від 28.04.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (дата звернення: 11.01.2021).
2. Клименко А. Фінансовий моніторинг – особлива форма фінансового контролю. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2005. № 4. С. 101–105.
3. Берізко В. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». *Юридичний журнал*. 2006. № 12. С. 52–56.
4. Глущенко О., Семенов І. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід : монографія / за заг. ред. Р. Слав'юка. Київ : УБС НБУ. 2014. 386 с.
5. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2008 рік : веб-сайт. URL: <http://www.sdfm.gov.ua>. (дата звернення 15.01.2021).
6. Поняття і категорії у дослідженні питань з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом : веб-сайт. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/7587/1/18_bor.pdf (дата звернення: 15.01.2021)
7. Інформаційна довідка щодо ключових результатів Держфінмоніторингу : веб-сайт. URL: <https://www.sdfm.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informacziya-pro-klyuchovi-rezultati-diyalnosti-derzhfinmonitoringu.html> (дата звернення: 15.01.2021).